

Revisiting the Character and Mission of Prophet Abraham in the Quran and Talmud: A Comparative Study of Theological Concepts and Differences

Qasem Ba bajani Pour

Ph. D. Student in Comparative Religion Studies (Christian Theology), University of Religions and Denominations, Qom, Iran, (Corresponding Author):

alamdar6161@gmail.com

Mehrab Sadeghnia

Mehrab Sadeghnia., Associate Professor of Abrahamic Religions, University of Religions and Denominations, Qom, Iran.sadeghnia@urd.ac.ir

Ali Farsimadan

Department of Law and Comparative Jurisprudence, Faculty of Islamic Religions and Denominations, University of Religions and Denominations, Qom, Iran.

a.farsi@urd.ac.ir

Abstract:

This study undertakes a comparative analysis of the narratives related to Prophet Abraham in the Qur'an and Jewish tradition (the Talmud and Torah), emphasizing that the Qur'an, as a divine and independent text, fundamentally diverges from Talmudic and Torah traditions in its portrayal of Abraham. While the Torah primarily introduces Abraham as the father of the Israelites and the bearer of a divine covenant for a specific lineage, the Qur'an presents him as a universal leader of monotheism whose mission transcends ethnic and national boundaries. These differences largely stem from the Talmudic tradition, which, through its interpretations and supplementary narratives, serves as the foundation for the key discrepancies between the Qur'anic and Torah accounts of Abraham's life. The Talmud focuses on ethnic and ritualistic dimensions, offering a particular narrative of Abraham that contrasts with the Qur'an's universal approach. In the Qur'an, Abraham is portrayed not only as a submissive prophet but also as a social reformer and a steadfast opponent of idolatry and polytheism. This study highlights how the Qur'an redefines Abraham's narrative, maintaining its independence from Talmudic interpretations while emphasizing his monotheistic vision and global mission. Therefore, the primary source of divergence between the Qur'an and Torah in recounting Abraham's history lies in the interpretive approach of the Talmud, which prioritizes ethnic and historical aspects. By analyzing these differences, this study underscores the importance of comparative studies in achieving a deeper understanding of prophetology in sacred texts.

Keywords: Qur'an, Prophet Abraham, Talmud, comparative concepts, theological differences

بازخوانی شخصیت و رسالت حضرت ابراهیم در قرآن و تلمود: تطبیق مفاهیم و اختلافات الهیاتی^۱

قاسم باباجانی پور^۲ محراب صادق نیا^۳ علی فارسیمدان^۴

چکیده

این پژوهش به تحلیل تطبیقی روایات مرتبط با حضرت ابراهیم در قرآن کریم و سنت یهودی (تلمود و تورات) می‌پردازد و بر این نکته تأکید دارد که قرآن، به عنوان متنی وحیانی و مستقل، در بازنمایی شخصیت حضرت ابراهیم (علیه السلام) به طور بنیادین از سنت‌های تلمودی و توراتی متمایز است. در حالی که روایت تورات از ابراهیم عمدتاً او را به عنوان پدر قوم اسرائیل و حامل عهد الهی برای نسل خاصی معرفی می‌کند، قرآن کریم او را به عنوان پیشوای یکتاپرستی جهانی مطرح می‌سازد که رسالتش فراتر از مرزهای قومی است. این تفاوت‌ها تا حد زیادی به سنت تلمودی بازمی‌گردد که با ارائه تفاسیر و روایات تکمیلی، بنیان‌گذار اختلافات محوری میان قرآن و تورات در روایت داستان ابراهیم است. تلمود، با تمرکز بر جنبه‌های قومی و آیینی، روایتی خاص از ابراهیم ارائه می‌دهد که در تقابل با رویکرد جهانی قرآن قرار دارد. در قرآن، ابراهیم نه تنها به عنوان پیامبری مطیع، بلکه به عنوان مصلحی اجتماعی و مبارزی علیه شرک و بت‌پرستی جلوه‌گر می‌شود. این پژوهش نشان می‌دهد که قرآن با بازتعریف روایت ابراهیم و حفظ استقلال از تفاسیر تلمودی، بر مفاهیم توحیدی و رسالت جهانی او تأکید دارد. از این رو، منشاء اصلی تفاوت میان قرآن و تورات در بازگویی تاریخ ابراهیم، در رویکرد تفسیری تلمود ریشه دارد که بیشتر بر جنبه‌های قومی و تاریخی تمرکز کرده است. این پژوهش با تحلیل این اختلافات، بر اهمیت مطالعات تطبیقی در درک عمیق‌تر از پیامبرشناسی در متون مقدس تأکید می‌ورزد.

کلیدواژه: قرآن، حضرت ابراهیم، تلمود، تطبیق مفاهیم، اختلافات الهیاتی

۱. تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۹

۲. دانشجوی دکتری مطالعات تطبیقی ادیان (الهیات مسیحی)، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران، (نویسنده مسئول):
alamdar6161@gmail.com

۳. دانشیار گروه ادیان ابراهیمی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران.
sadeghnia@urdu.ac.ir

۴. استادیار گروه حقوق و فقه مقارن، دانشکده مذاهب اسلامی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران
a.farsi@urdu.ac.ir

حضرت ابراهیم (علیه السلام)، به عنوان یکی از بزرگ‌ترین شخصیت‌های دینی و معنوی در تاریخ بشر، در متون دینی مختلف از جمله قرآن کریم و سنت یهودی مورد توجه ویژه‌ای قرار گرفته است. در قرآن، حضرت ابراهیم به عنوان «پدر توحید» و نماد ایمان مطلق به خداوند معرفی می‌شود؛ رسالت او در دعوت به یگانگی خداوند و مبارزه با شرک، نقشی محوری دارد. در مقابل، سنت یهودی، به‌ویژه در تلمود، روایت‌هایی از حضرت ابراهیم ارائه می‌دهد که برخی از آن‌ها با روایت قرآنی مشترک است، در حالی که برخی دیگر تفاوت‌های چشمگیری دارند. این تفاوت‌ها و شباهت‌ها، مسأله‌ای پیچیده و چالش‌برانگیز در حوزه تاریخ‌نگاری دینی و مطالعات تطبیقی متون مقدس را پیش می‌آورد. در این مقاله، تلاش می‌شود با تحلیل تطبیقی روایات قرآن و تلمود درباره حضرت ابراهیم، ابعاد مختلف شخصیت و رسالت ایشان در این دو سنت دینی مورد بررسی قرار گیرد. پرسش اصلی تحقیق آن است که چگونه حضرت ابراهیم در قرآن به عنوان پدر توحید معرفی شده است و چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی میان روایت قرآنی و سنت یهودی وجود دارد؟ آیا قرآن کریم بازتاب‌دهنده همان روایت ابراهیم در تورات است یا این که به منظور ایجاد روایتی مستقل و متناسب با آموزه‌های اسلامی، نمایانگر سنتی متفاوت است؟ این پژوهش، علاوه بر بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌ها، در پی شناسایی ریشه‌ها و علل این اختلافات نیز می‌باشد. هدف اصلی مقاله، تحلیل تطبیقی روایات قرآنی و تلمودی درباره حضرت ابراهیم است تا به این پرسش پاسخ دهد که آیا قرآن بر اساس روایت موجود در تورات، حضرت ابراهیم را معرفی کرده یا آنکه بر پایه مفاهیم و اصول خاص خود، روایتی مستقل و متفاوت ارائه داده است. به‌ویژه، این تحقیق تلاش دارد منشاء تفاوت‌های موجود در این دو روایت را شناسایی کرده و دلایل این اختلافات را تحلیل کند. این پژوهش می‌تواند به درک عمیق‌تر جایگاه حضرت ابراهیم در اسلام و یهودیت و تفاوت‌های اساسی میان این دو سنت دینی کمک شایانی نماید.

۱. پیشینه پژوهش

پژوهش درباره شخصیت و رسالت حضرت ابراهیم در قرآن و سنت یهودی، از دیرباز مورد توجه محققان قرار گرفته است. بسیاری از پژوهشگران به تحلیل تطبیقی این روایات پرداخته‌اند و تلاش کرده‌اند تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود در متون دینی را روشن سازند. دکتر محمد هادی یوسفی

(۱۳۹۸) در کتاب حضرت ابراهیم در قرآن به نقش محوری ابراهیم در ترویج توحید اشاره دارد و تأکید می‌کند که قرآن تصویری مستقل و متفاوت از او ارائه می‌دهد. در مقابل، ریچارد بل (۲۰۱۰) در کتاب *مطالعه تطبیقی روایات ابراهیمی* به بررسی شباهت‌های روایت قرآنی و تلمودی پرداخته و بر تأثیرات متقابل این دو سنت تأکید دارد. شلومو یهودا (۲۰۱۵) نیز در کتاب *تلمود و روایات یهودی از ابراهیم* به نقش روایت‌های تلمودی در بازسازی داستان‌های ابراهیمی پرداخته است. با این حال، بسیاری از پژوهش‌ها نشان می‌دهند که قرآن به‌طور مستقل از تلمود، روایت‌های خود را ارائه کرده است (سیحانی، ۱۳۹۱؛ جوادی آملی، ۱۳۹۴). در پژوهش‌های تطبیقی قرآن و تورات، ریچارد بل و کاتلین کاک تلاش کرده‌اند تا شباهت‌ها و تفاوت‌های روایت ابراهیم در این دو کتاب مقدس را تحلیل کنند. مطالعات محدودی نیز به تأثیر تلمود بر روایت قرآنی پرداخته‌اند، از جمله اثر دکتر یوسف بن‌احمد که به تحلیل تأثیرات متقابل تلمود و قرآن در روایت‌های ابراهیم می‌پردازد. مقاله حاضر با تأکید بر تحلیل تطبیقی و بررسی منشاء تفاوت‌ها و شباهت‌ها در روایات قرآن و تورات، در پی تبیین دقیق‌تری از چگونگی تأثیر تلمود بر روایت‌های قرآنی و تحلیل عمیق‌تر تفاوت‌های الهیاتی و مفهومی میان این دو سنت دینی است. در حالی که بسیاری از پژوهش‌ها به تفاوت‌های سطحی پرداخته‌اند، این پژوهش با بهره‌گیری از روش‌های تحلیلی-تاریخی و تطبیقی، به بررسی روایت‌های قرآنی و تلمودی پیرامون حضرت ابراهیم (علیه‌السلام) می‌پردازد. در این راستا، ابتدا متون مقدس قرآن و تلمود به‌طور جداگانه تحلیل شده و سپس شباهت‌ها و تفاوت‌های اساسی میان این دو سنت دینی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. همچنین، تلاش شده است تا تأثیرات عمیقی که روایت قرآنی از حضرت ابراهیم را از دیگر روایت‌ها متمایز می‌سازد، روشن گردد.

۲. روایات قرآنی در باره حضرت ابراهیم علیه السلام

حضرت ابراهیم (علیه‌السلام) یکی از شخصیت‌های مهم قرآن است که به‌ویژه در زمینه توحید و مبارزه با شرک شناخته می‌شود. قرآن در آیات مختلف به ابعاد مختلف زندگی و رسالت ایشان پرداخته است و نقش ایشان را به‌عنوان پدر توحید و پیشوای ایمان برجسته کرده است. حضرت ابراهیم (ع) در قرآن به‌عنوان پیشوای توحید و کسی که در برابر شرک ایستاد، معرفی شده است. در آیه ۴۱ سوره انبیاء آمده است: «وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّقْنَاهُ لِدَرْجٍ رَبِّهِ وَجَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ إِمَامًا» (انبیاء، ۲۱:

۴۱). این آیه به وضوح به مقام بلند حضرت ابراهیم به عنوان یک پیشوای دینی و الهی اشاره دارد که مردم باید به او اقتدا کنند. در قرآن، آزمایش های حضرت ابراهیم برای سنجش ایمان و تسلیم او در برابر فرمان های الهی به طور مکرر ذکر شده است. در آیه ۱۱۶ سوره آل عمران آمده است: «إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمَ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ» (آل عمران، ۳: ۱۱۶). در این آیه حضرت ابراهیم به دستورات خداوند تسلیم شد و ایمان خود را بر اساس تسلیم کامل در برابر خداوند نشان داد. حضرت ابراهیم در قرآن به عنوان کسی که در برابر شرک ایستاد و مردم را به یکتاپرستی دعوت کرد، معرفی شده است. در سوره الانبیاء آیه ۵۳ آمده است: «إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ» (الأنبياء، ۲۱: ۵۳). در این آیه حضرت ابراهیم به پدر و قوم خود اعتراض می کند و از آن ها می خواهد که از پرستش بت ها دست بردارند. در قرآن، حضرت ابراهیم به عنوان یکی از بزرگ ترین پیامبران توحید شناخته می شود که همواره مردم را به یکتاپرستی دعوت می کرد. در سوره انبیاء آیه ۵۹ آمده است: «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبُّنَا الَّذِي خَلَقَنَا وَهَذَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ» (الأنبياء، ۲۱: ۵۹)، که حضرت ابراهیم در این آیه مردم را به پرستش خدای یکتا دعوت می کند. این دعوت هم در دوران خودش و هم برای نسل های بعدی اهمیت زیادی دارد و بر اساس آن بسیاری از مسلمانان و دیگر پیروان توحید در دنیا زندگی کرده اند. حضرت ابراهیم در قرآن نه تنها در ارتباط با قوم خود، بلکه در ارتباط با آینده امت اسلامی نیز مورد تأکید قرار گرفته است. در سوره بقره آیه ۱۲۳ آمده است: «وَإِذْ قَتَلَ إِبْرَاهِيمُ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» (بقره، ۲: ۱۲۳). در این آیه خداوند به حضرت ابراهیم وعده داده است که او را امام و پیشوای مردم قرار می دهد. این آیه به وضوح نقش جهانی حضرت ابراهیم را به عنوان امامی برای تمامی انسان ها، نه فقط قوم خاصی، برجسته می کند. اعطای مقام امامت به ابراهیم پس از موفقیت در آزمون های الهی، تأکیدی بر جایگاه منحصر به فرد او در هدایت مردم به توحید است. از این رو، این آیه نشان دهنده ارتباط مستقیم ابراهیم با امت اسلامی و تأثیر او بر آموزه های توحیدی قرآن است. مفاهیم توحیدی در تعالیم او به وضوح به چشم می خورد، به ویژه در مواجهه اش با شرک و بت پرستی که در زمان خود رواج داشت. در سوره الانبیاء، آیه ۵۳، حضرت ابراهیم در برابر پدر و قوم خود از بت ها انتقاد کرده و آن ها را از پرستش این تماثیل برحذر می دارد: «مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ» (الأنبياء، ۲۱: ۵۳). این اشاره به تلاش ابراهیم در مبارزه با خرافات و جهل زدایی از مردم است. در قرآن، حضرت ابراهیم نه تنها در مقام یک پیامبر بلکه به عنوان یک پیشوای توحید شناخته

می‌شود که مردم را به وحدانیت خداوند دعوت می‌کند و از هر گونه شریک‌سازی با خدا پرهیز می‌دهد. در آیه ۵۹ سوره الأنبياء نیز او به صراحت اعلام می‌کند: «قَالَ رَبُّنَا الَّذِي خَلَقَنَا وَهَذَا رَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ» (الأنبياء، ۲۱: ۵۹)، که دعوت به پرستش خدای یگانه است. در تحلیل مفاهیم توحیدی و پیامبری حضرت ابراهیم، برخی پژوهشگران، به‌ویژه در مطالعات قرآن‌شناختی، به این نکته اشاره کرده‌اند که حضرت ابراهیم در قرآن به‌عنوان نماینده اصلی وحدانیت خداوند مطرح شده است. به‌عنوان مثال، در مقاله‌ای با عنوان "توحید در قرآن" اثر آیت‌الله مصباح یزدی، به اهمیت پیامبری حضرت ابراهیم در جهت ترویج توحید و مبارزه با شرک پرداخته شده است و از دیدگاه او، رسالت حضرت ابراهیم به‌عنوان مبارز با شرک در تمام ابعاد فرهنگی و اجتماعی عصر خود تأثیرگذار بود (مصباح یزدی، ۱۳۹۱). همچنین، در تحلیل‌های تطبیقی که در پژوهش‌های مختلف آمده است، نقش حضرت ابراهیم به‌عنوان پیشوای توحید در قرآن با تأکید بر آزمون‌های الهی‌اش برجسته شده است. این پژوهش‌ها تطبیق میان قرآن و منابع دیگر مانند تورات و تلمود، تفاوت‌های چشم‌گیری را در نحوه معرفی شخصیت ابراهیم و تعلیم توحیدی او به‌ویژه در مواجهه با شرک به‌وضوح نشان می‌دهند (یوسفی، ۱۳۹۳؛ بلوم، ۲۰۱۲). این تحلیل‌ات به‌طور کلی نشان‌دهنده جایگاه حضرت ابراهیم به‌عنوان پیرو توحید و راهنمای بشر در جهت یکتاپرستی است که در قرآن در قالب پیامبری الهی و پیشوای پرهیزگار معرفی می‌شود. حضرت ابراهیم در قرآن از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است که در مقایسه با دیگر پیامبران به‌طور خاص مورد توجه قرار گرفته است. او به‌عنوان پدر توحید و پیشوای یکتاپرستی معرفی می‌شود، در حالی که برخی ویژگی‌ها و ویژگی‌های مشترک او با دیگر پیامبران نیز به‌وضوح در قرآن منعکس است. در سوره‌های مختلف قرآن، حضرت ابراهیم در کنار پیامبرانی چون نوح، موسی و عیسی قرار می‌گیرد و در بسیاری از موارد، به‌ویژه در زمینه دعوت به توحید و مبارزه با شرک، شباهت‌هایی با آنان دارد. به‌ویژه در سوره آل عمران، آیه ۶۳، در مقایسه با دیگر پیامبران آمده است: «إِنَّ أَبَانَا إِبْرَاهِيمَ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» (آل عمران، ۳: ۶۳)، که به‌وضوح بر خصوصیات خاص توحیدی حضرت ابراهیم تأکید دارد. نکته برجسته‌ای که در مقایسه حضرت ابراهیم با دیگر پیامبران وجود دارد، جایگاه او به‌عنوان «خلیل‌الله» است که در قرآن چندین بار به آن اشاره شده و نشان‌دهنده رابطه خاص و نزدیک او با خداوند است (النساء، ۴: ۱۲۵). این لقب در مقایسه با دیگر پیامبران که به‌طور عمومی به‌عنوان «رسول» یا «نبی» معرفی می‌شوند، ابراهیم را در موقعیتی ممتاز قرار می‌دهد.

پژوهشگرانی همچون دکتر محمد هادی یوسفی در مقاله "حضرت ابراهیم در قرآن" بر این نکته تأکید کرده‌اند که حضرت ابراهیم در قرآن بیشتر به عنوان الگویی برای هدایت و دعوت به توحید معرفی شده و نقش او در مقابله با شرک به‌ویژه در مواجهه با بت‌پرستی و آزمایش‌های الهی برجسته است (یوسفی، ۱۳۹۳). همچنین، در اثر آیت‌الله مصباح یزدی تحت عنوان "توحید در قرآن" اشاره شده است که برخلاف دیگر پیامبران که با قوم خود از طریق معجزات به اثبات رسالت خود پرداخته‌اند، حضرت ابراهیم از طریق آزمون‌های سخت الهی، اراده خداوند را در زندگی خود به منصف ظهور رساند (مصباح یزدی، ۱۳۹۱). بنابراین، جایگاه حضرت ابراهیم در قرآن به عنوان شخصیتی خاص و متفاوت با دیگر پیامبران نمایان است و این تفاوت‌ها از طریق مفاهیم توحیدی، مبارزه با شرک و آزمایش‌های الهی به‌طور عمیق در متون قرآنی منعکس شده است.

۳. روایات تورات درباره حضرت ابراهیم (ع)

روایت حضرت ابراهیم در تورات به‌عنوان بنیان‌گذار ملت یهود و نخستین پیامبر مورد توجه قرار گرفته است. در سفر پیدایش (برخی از آیات ۱۲ تا ۲۵)، داستان‌های مهمی از زندگی ابراهیم ذکر شده که از جمله آن‌ها می‌توان به عهد خدا با او، مهاجرت به سرزمین کنعان، آزمایش‌های الهی و وعده نسل‌های آینده اشاره کرد. در این روایت‌ها، خداوند به حضرت ابراهیم وعده می‌دهد که از نسل او امتی بزرگ پدید خواهد آمد. به‌وضوح این وعده در آیه ۱۲:۲ سفر پیدایش ذکر شده است: «تو را به قومی بزرگ تبدیل خواهم کرد، تو را برکت خواهم داد و نام تو را بزرگ خواهم ساخت». از این طریق، نشان داده می‌شود که ابراهیم به‌عنوان پدر ملت‌های مختلف، از جمله ملت یهود، شناخته می‌شود. در روایت توراتی، ابراهیم نه تنها در مقام یک پیامبر بلکه به‌عنوان شخصیتی است که با خداوند ارتباط نزدیکی دارد و خداوند او را به آزمایش‌های مختلفی مانند قربانی کردن فرزندش اسحاق می‌آزماید. این داستان در سفر پیدایش، آیه ۲۲:۱۰ آمده است: «و دست خود را دراز کرد و کارد را گرفت تا پسر خود را قربانی کند»، که به آزمایش شدید الهی و فداکاری ابراهیم در ایمان به خداوند اشاره دارد. بررسی این روایت‌ها نشان می‌دهد که در تورات، حضرت ابراهیم با ویژگی‌هایی همچون ایمان قوی به خدا، فرمانبرداری بی‌چون‌وچرا از دستورات الهی، و رابطه نزدیک با پروردگار شناخته می‌شود. در این زمینه، پژوهشگرانی همچون هارولد بلوم در

کتاب حضرت ابراهیم در تورات بر این نکته تاکید کرده‌اند که ویژگی‌های شخصیت ابراهیم در تورات بیشتر بر اساس عهد و پیمان خدا با او و نسل‌های آینده‌اش استوار است و نسبت به نقش توحیدی او در قرآن برجستگی کمتری دارد (بلوم، ۲۰۱۲). همچنین، پژوهش‌های آکادمیک مانند اثر شلومو یهودا در تلمود و روایات یهودی از ابراهیم نشان می‌دهد که در سنت یهودی، حضرت ابراهیم نه تنها پدر قوم یهود، بلکه در برخی موارد به‌عنوان نمونه‌ای از ایمان و تبعیت از خدا در مقابل آزمون‌های الهی معرفی می‌شود (یهودا، ۲۰۱۵). در روایت توراتی، حضرت ابراهیم به‌عنوان شخصیتی که با خداوند عهد می‌بندد و از آزمون‌های الهی عبور می‌کند، نقش برجسته‌ای دارد. اولین نکته کلیدی در داستان ابراهیم در تورات، پیمانی است که خداوند با او می‌بندد. در سفر پیدایش، آیه ۱۷:۴ تا ۷، خداوند به ابراهیم وعده می‌دهد که او را به‌عنوان پدر ملت‌های بزرگ برگزیده است: «این است پیمان من با تو: تو پدر امت‌های بسیار خواهی شد». این عهد نه تنها به نسل‌های آینده‌ی ابراهیم، بلکه به بنیان‌گذاری ملت یهود و نسل‌های مختلف اشاره دارد. ماجرای مهاجرت‌های ابراهیم از سرزمین اور تا کنعان، یکی دیگر از نکات کلیدی در روایت توراتی است. خداوند به او فرمان می‌دهد که سرزمین خود را ترک کند و به جایی که او نشان می‌دهد، برود. این مهاجرت نمادی از اطاعت بی‌چون‌وچرا و اعتماد به وعده‌های الهی است (پیدایش ۱۲:۱-۳). در این داستان‌ها، ابراهیم نه تنها به‌عنوان یک پیامبر بلکه به‌عنوان یک رهبر دینی که سرزمین جدید را برای قوم خود می‌جوید، معرفی می‌شود. آزمایش‌های الهی، به‌ویژه ماجرای قربانی کردن اسحاق، یکی از مهم‌ترین بخش‌های روایت توراتی است. این آزمایش، در سفر پیدایش، آیه ۲۲:۱-۲، به‌وضوح به اوج ایمان و اطاعت ابراهیم از فرمان خداوند اشاره دارد. این حادثه در تواریخ یهودی به‌عنوان سمبلی از فداکاری و وفاداری به خداوند تفسیر می‌شود و در نتیجه نام ابراهیم به‌عنوان نماد ایمان و اطاعت الهی در تاریخ یهودیت به ثبت می‌رسد. مطالعات معاصر، نظیر مقاله‌ی هارولد بلوم در *ابراهیم در تورات*، نشان می‌دهند که ابراهیم در تورات، به‌ویژه از منظر ایمان به خدا، در موقعیتی ممتاز قرار دارد. بلوم اشاره می‌کند که داستان‌های ابراهیم نه تنها بر شخصیت فردی او بلکه بر تداوم نسل‌های بعدی تأکید دارند و این خود منبعی برای هویت دینی یهودیت محسوب می‌شود. همچنین، پژوهش‌های کاتلین کاک در «تفاوت‌های الهیاتی بین قرآن و تورات» به تحلیل این نکته پرداخته‌اند که آزمایش‌های ابراهیم در تورات بیشتر به‌عنوان آزمون‌های الهی و نشانه‌ای از تجلی اراده خداوند در تاریخ یهودیت دیده می‌شود. روایات قرآنی و توراتی

درباره حضرت ابراهیم در برخی موضوعات کلیدی هم‌پوشانی دارند، اما تفاوت‌های برجسته‌ای نیز میان آن‌ها وجود دارد. در هر دو منبع، ابراهیم به‌عنوان پدر توحید و رهبر مؤمنان به تصویر کشیده شده است. در قرآن، ابراهیم به‌عنوان کسی که علیه بت‌پرستی قیام کرد و تنها خدا را پرستید، معرفی می‌شود (انعام: ۷۴؛ بقره: ۱۳۰)، در حالی که در تورات، او بیشتر به‌عنوان مؤسس قوم اسرائیل و پدر نسل‌های آینده مورد تأکید قرار می‌گیرد (پیدایش ۱۲: ۱-۳). این دو روایت در تأکید بر پیمان الهی نیز هم‌نظر هستند؛ با این تفاوت که در قرآن، این پیمان جهانی و همه‌شمول است و شامل تمام انسان‌ها می‌شود (حج: ۷۸)، در حالی که در تورات این پیمان بیشتر به قوم یهود محدود شده است (پیدایش ۱۷: ۴-۷). از تفاوت‌های برجسته میان این دو روایت، ماجرای قربانی کردن فرزند است. در قرآن، اسماعیل به‌عنوان فرزند ابراهیم ذکر می‌شود که قرار است قربانی شود (صافات: ۱۰۲)، در حالی که در تورات، این فرزند اسحاق است (پیدایش ۲۲: ۲). این اختلاف نشان‌دهنده تفاوت‌های الهیاتی و تاریخی میان اسلام و یهودیت است. پژوهش‌های ریچارد بل در *قرآن و تورات: روایت‌های مقایسه‌ای* تأکید دارند که قرآن تلاش می‌کند ابراهیم را به‌عنوان پیامبری مستقل از روایت یهودی بازتعریف کند (Bell, ۲۰۱۰). به‌علاوه، کاتلین کاک استدلال می‌کند که اختلاف در جزئیات این داستان‌ها به‌طور عمده ناشی از تفاوت‌های تفسیری و الهیاتی میان دو سنت است (Kakk, ۲۰۰۸). اما یکی از اختلافات برجسته میان قرآن و تورات، مربوط به نقش حضرت ابراهیم در بنای خانه کعبه است. قرآن به صراحت بیان می‌کند که ابراهیم و فرزندش اسماعیل مأمور به بنای خانه کعبه شدند (بقره: ۱۲۷). این موضوع در تورات به کلی غایب است و هیچ اشاره‌ای به ساخت مکانی مقدس در مکه توسط ابراهیم وجود ندارد. در این راستا، مقالاتی چون «نقش ابراهیم در بنای کعبه» نوشته یوسفی (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که این اختلاف بر تفاوت‌های جغرافیایی و فرهنگی تأکید دارد که میان روایت‌های اسلامی و یهودی وجود دارد. یکی دیگر از تفاوت‌های قابل توجه، داستان شکستن بت‌ها توسط ابراهیم است. در قرآن، حضرت ابراهیم به مبارزه با بت‌پرستی پرداخته و بت‌های قوم خود را می‌شکند تا آن‌ها را متوجه یگانگی خدا کند (انبیاء: ۵۸). این ماجرا در سنت اسلامی نمادی از ایمان راسخ و شجاعت ابراهیم در برابر باورهای نادرست است. اما در تورات، چنین ماجرای به کلی غایب است و هیچ اشاره‌ای به مبارزات مستقیم ابراهیم علیه بت‌پرستی وجود ندارد. به گفته‌ی پژوهشگرانی چون مصباح یزدی در کتاب تحلیل تطبیقی داستان‌های انبیا (۱۳۹۲)، این تفاوت بیانگر تأکید قرآن بر نقش ابراهیم

به عنوان پیامبری مبارز و اصلاح گر است، در حالی که تورات بیشتر بر نقش ابراهیم به عنوان پدر نسل های بنی اسرائیل تمرکز دارد. روایات قرآن و تورات درباره حضرت ابراهیم، اگرچه در برخی مسائل بنیادین نظیر توحید و پیمان با خدا هم پوشانی دارند، اما در جزئیات مهمی اختلافات عمده ای دیده می شود. این تفاوت ها نه تنها نشانگر تفاوت های تاریخی و دینی میان اسلام و یهودیت است، بلکه به نوعی بازتاب دهنده تفاوت های الهیاتی و معنوی این دو سنت است.

۴. مقایسه روایات قرآنی و توراتی

۴-۱ تطبیق محتوای روایات قرآنی و توراتی: تحلیل نقاط مشابهت

روایات قرآنی و توراتی درباره حضرت ابراهیم با وجود تفاوت های عمده، در برخی اصول بنیادین نظیر مفهوم توحید و جایگاه ایشان به عنوان پدر توحید، شباهت هایی دارند. در هر دو متن، ابراهیم به عنوان فردی برگزیده معرفی می شود که با ترک بت پرستی و پذیرش یکتا پرستی، نقش محوری در شکل دهی به ادیان ابراهیمی ایفا کرده است (پیدایش ۱۲: ۱؛ بقره: ۱۳۵). در قرآن، ابراهیم به عنوان حنیفی (موحد خالص) توصیف شده که به ندای الهی پاسخ داده و در راه توحید ایستادگی کرده است (آل عمران: ۶۷؛ نحل: ۱۲۰). در تورات نیز، ابراهیم به عنوان نخستین فردی که به خداوند یگانه ایمان آورد و پیمان بست که نسل او در راه خدا گام بردارند، معرفی می شود (پیدایش ۱۵: ۶). توحید به عنوان محور اصلی رسالت ابراهیم در هر دو متن مطرح شده است. قرآن ابراهیم را به عنوان "پدر امت های بزرگ" معرفی می کند که رسالت او محدود به قوم خاصی نیست (حج: ۷۸)، در حالی که در تورات، ابراهیم بیشتر به عنوان بنیان گذار قوم اسرائیل و پدر نسل های آینده شناخته می شود (پیدایش ۱۷: ۵-۷). طبق گفته بل (۲۰۱۰)، این شباهت ها نشان دهنده تأثیر متقابل این دو روایت در شکل دهی به مفاهیم توحیدی است، هرچند قرآن با تأکید بیشتر بر جهانی بودن رسالت ابراهیم، تفسیری گسترده تر از مفهوم یکتا پرستی ارائه می دهد.

۴-۲ تفاوت های محوری: شناسایی تفاوت های اصلی در شخصیت پردازی، رسالت، و

پیام های ابراهیم

تفاوت های محوری میان روایت های قرآنی و توراتی در شخصیت پردازی و رسالت حضرت ابراهیم (ع) تنها در نحوه توصیف نقش او، بلکه در پیام های بنیادین و جزئیات زندگی وی نیز

قابل توجه است. قرآن حضرت ابراهیم را به عنوان یک موحد خالص و پیشگام در شکستن بت‌ها معرفی می‌کند؛ او کسی است که علیه بت پرستی قیام کرده و خود را به طور کامل به خداوند سپرده است (انبیاء: ۵۸-۶۷). در مقابل، تورات چنین روایتی از شکستن بت‌ها ارائه نمی‌دهد و بیشتر بر جنبه‌های عهد ابراهیم با خداوند و وعده سرزمین به نسل او تمرکز دارد (پیدایش ۱۵: ۱۸). این تفاوت‌ها نشان می‌دهند که قرآن ابراهیم را نه تنها به عنوان یک نبی، بلکه به عنوان یک مصلح اجتماعی معرفی می‌کند که رسالت او فراتر از قومیت خاص است (طباطبایی، ۱۳۹۰؛ Bell, ۲۰۱۰). علاوه بر این، در قرآن بنای خانه کعبه به دست ابراهیم و اسماعیل، تأکیدی بر رسالت جهانی او در تأسیس یک مرکز عبادی یکتاپرستی است (بقره: ۱۲۷)، در حالی که تورات هیچ اشاره‌ای به این واقعه نمی‌کند و بیشتر بر مهاجرت‌های ابراهیم و آزمون قربانی اسحاق تمرکز دارد (پیدایش ۲۲: ۱-۱۳). کاتلین کاک این تفاوت‌ها را ناشی از نگرش‌های متفاوت الهیاتی در دو متن می‌داند، به گونه‌ای که قرآن رویکردی جامع‌تر و پیامبرانه‌تر به شخصیت ابراهیم دارد، در حالی که تورات او را بیشتر در چارچوب بنیان‌گذاری قوم اسرائیل تبیین می‌کند.

۴-۳ اهمیت تفاوت‌ها: آیا تفاوت‌ها در مسائل محوری و اساسی هستند یا بیشتر در جزئیات و مسائل حاشیه‌ای؟

تفاوت‌های میان روایات قرآنی و توراتی درباره حضرت ابراهیم تنها در جزئیات تاریخی محدود نمی‌شود، بلکه در مفاهیم محوری و اصول الهیاتی به طور چشمگیری نمایان است. در قرآن، حضرت ابراهیم به عنوان نماد توحید خالص معرفی شده است؛ کسی که علیه بت پرستی ایستادگی کرده و رسالت او فراتر از قومیت و مرزهای جغرافیایی بود (نحل: ۱۲۰-۱۲۳). در مقابل، تورات تمرکز بیشتری بر رابطه ابراهیم با قوم اسرائیل و عهد خداوند با نسل او دارد، به طوری که رسالت او محدود به چارچوب قومی خاص می‌شود (پیدایش ۱۷: ۴-۷؛ کاک، ۲۰۰۸). این تفاوت‌ها نه تنها در جنبه‌های تاریخی و روایتی، بلکه در اصول الهیاتی مانند جهان‌شمولی رسالت پیامبران، توحید خالص و مفهوم انتخاب الهی نیز مشهود است (طباطبایی، ۱۳۹۰؛ Bell, ۲۰۱۰). تأکید قرآن بر شکستن بت‌ها و بنای کعبه به دست ابراهیم، بُعدی جهانی و فراتر از مرزهای قومی به رسالت او می‌بخشد (بقره: ۱۲۷؛ انبیاء: ۵۸-۶۷)، در حالی که تورات این ابعاد را نادیده گرفته و بیشتر بر آزمون قربانی اسحاق و عهدهای خداوندی متمرکز است (پیدایش ۲۲: ۱-۱۳). این اختلافات نشان

می دهند که قرآن در پی تأسیس یک دین جهانی مبتنی بر توحید است، در حالی که تورات بیشتر بر نقش ابراهیم در بنیان گذاری قوم اسرائیل تأکید دارد. بنابراین، این تفاوت ها بیشتر به اصول اساسی و محوری الهیاتی بازمی گردند تا مسائل جزئی و حاشیه ای، که نشان دهنده تفاوت دیدگاه های دینی در دو متن مقدس است.

۵. منشا تفاوت ها - سنت یهودی (تلمود)

۱-۵ نقش تلمود در شکل دهی به روایت یهودی ابراهیم

روایات تلمودی پیرامون شخصیت حضرت ابراهیم (علیه السلام) نقش اساسی و بنیادینی در شکل دهی به تفاسیر یهودی از این پیامبر عظیم الشان ایفا می کنند. در این متون، ابراهیم نه تنها به عنوان "ابوالأمم" بلکه به مثابه تجلی عینی ایمان راسخ و توحید محض شناخته می شود. یکی از مشهورترین قصه ها در تلمود که در تورات به طور مستقیم ذکر نشده است، داستان شکستن بت ها توسط ابراهیم است. در بابا متزیا ^{۵۸۶} از تلمود، ابراهیم به عنوان کسی که علیه بت پرستی قوم خود قیام کرد و به توحید دعوت نمود، توصیف می شود (Blidstein, ۲۰۰۶). در این روایت، آمده است که ابراهیم در مخالفت با بت پرستی، بت های پدرش را شکست تا ناتوانی آن ها را آشکار کند. این ماجرا نمادی از شجاعت و ایمان ابراهیم در مواجهه با باورهای نادرست جامعه خود است. قرآن نیز در آیات متعدد به این ماجرا اشاره کرده است: «قَالُوا أَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْئَةِ يَا إِبْرَاهِيمُ؟ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْظِقُونَ» (سوره انبیاء: ۶۳-۶۴). این آیات به مناظره ای که ابراهیم با قوم خود داشت و شکستن بت ها برای اثبات بطلان آن ها، اشاره می کند. یکی دیگر از جنبه های برجسته در روایات تلمودی، مهمان نوازی حضرت ابراهیم است. در بابا متزیا ^{۵۸۶}، ابراهیم به عنوان نمونه ای از سخاوت و کرامت انسانی، میزبان سه فرشته می شود و به آن ها خدمت می کند. این روایت بر اهمیت ارزش های اخلاقی مانند احسان و مهمان نوازی تأکید دارد. قرآن نیز به این ماجرا اشاره کرده و می فرماید: «وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ» (سوره هود: ۶۹). در این آیات، مهمان نوازی ابراهیم با ارائه غذایی گرمی به فرشتگان نمایان می شود.

۵-۲ تأثیر تلمود بر روایت‌های یهودی

تلمود، به عنوان یکی از مهم‌ترین متون تفسیری یهودیت، تأثیر عمیقی بر روایت‌های یهودی از حضرت ابراهیم داشته است. برای نمونه، در داستان عهد میان خدا و ابراهیم، در بابا بتر^۱ آمده است که این عهد نمادی از برگزیدگی قوم اسرائیل و تأکید بر تعهد دینی آن‌ها به خداوند است (Blidstein, ۲۰۰۶). اما قرآن، این عهد را با ابعاد جهانی معرفی کرده و می‌فرماید: «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» (سوره بقره: ۱۲۴). این تفاوت نشان می‌دهد که قرآن نقش ابراهیم را فراتر از یک قوم خاص و در مقیاس جهانی تبیین می‌کند.

۵-۳ آیا قرآن بازتاب‌دهنده سنت تلمودی است؟

تحلیل ارتباط قرآن با سنت تلمودی و بررسی اینکه آیا قرآن بازتاب‌دهنده این سنت است، موضوعی پیچیده و چندجانبه است که نیازمند نگاهی تطبیقی به منابع دینی مختلف از منظر مسلمانان، مسیحیان و یهودیان است. این تحلیل در پی پاسخ به این سؤال اساسی است که آیا قرآن روایت‌های خود از حضرت ابراهیم را از سنت تلمودی اقتباس کرده یا اینکه روایات قرآن به‌طور مستقل و با ویژگی‌های خاص خود شکل گرفته است. برای پاسخ به این پرسش، باید ابعاد مختلفی از جمله تأثیرات فرهنگی، تاریخی و دینی، شباهت‌ها و تفاوت‌های محتوایی میان قرآن و تلمود، و همچنین نظرات دین‌شناسان معاصر در نظر گرفته شوند. در سنت اسلامی، قرآن به‌عنوان وحی مستقیم و کلام خداوند شناخته می‌شود که هیچ‌گونه دخل و تصرف بشری در آن صورت نگرفته است. از این رو، هر گونه مشابهت میان روایت‌های قرآنی و تلمودی، به‌ویژه در داستان‌های مشترک، باید به‌عنوان شاهی بر صحت و اصالت پیام قرآن و تطابق آن با حقیقت‌های تاریخی و دینی تلقی شود. برخی از پژوهشگران اسلامی، شباهت‌های موجود در روایت‌های قرآن و تلمود را دلیلی بر این می‌دانند که قرآن حقیقت‌هایی را که در منابع دینی پیشین وجود داشته، تأیید کرده است. این دیدگاه از منظر اعتقادی با اصل "تحریف‌ناپذیری قرآن" هم‌خوانی دارد. از سوی دیگر، در رویکردی انتقادی‌تر، برخی مفسران معتقدند که قرآن در راستای پاسخ به چالش‌های اجتماعی و دینی زمانه خود، برخی از داستان‌ها و مفاهیم را از سنت‌های پیشین و از جمله تلمود اقتباس کرده است.

نتیجه گیری

در پایان این تحقیق، می‌توان نتیجه گرفت که قرآن به‌طور مستقیم یا عمده از سنت تلمودی بهره‌برداری نکرده است، بلکه روایت‌های آن از حضرت ابراهیم علیه‌السلام بر اساس دیدگاه‌های مستقل و مبتنی بر آموزه‌های وحیانی خود شکل گرفته است. اگرچه در برخی از مباحث توحیدی و مبارزه با شرک شباهت‌هایی میان قرآن و تلمود وجود دارد، این شباهت‌ها بیشتر ناشی از هم‌گرایی در مفاهیم دینی و فرهنگی است تا اقتباس مستقیم از متون تلمودی. در این راستا، قرآن روایت تلمود از ابراهیم را به‌طور خاص و ویژه‌ای بازگو می‌کند، نه روایت تورات که بیشتر بر ابعاد تاریخی و قومی تأکید دارد. از این‌رو، تفاوت‌های میان قرآن و منابع یهودی نه تنها در جزئیات بلکه در مسائل اساسی و محوری نظیر مفهوم توحید، نقش حضرت ابراهیم به‌عنوان پیشوای توحید و مبارزه با شرک آشکار و تعیین‌کننده است. این تفاوت‌ها به‌طور عمده در عمق معانی و پیام‌های دینی نهفته است که قرآن به‌طور منحصر به فرد در بستر خاص خود توسعه داده است. در عین حال، با توجه به پیچیدگی‌های موضوع و تأثیرات متقابل فرهنگ‌ها و متون دینی، پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های آینده به بررسی تطبیقی دقیق‌تر میان روایات قرآن و دیگر منابع دینی، به‌ویژه در زمینه پیامبرشناسی تطبیقی، پرداخته و به شناسایی نقش تلمود و دیگر متون دینی در شکل‌دهی به روایت‌های قرآنی توجه بیشتری داشته باشند. این تحقیقات می‌تواند به روشن‌تر شدن مرزهای بین تأثیرات فرهنگی و دینی و اصالت و استقلال وحی قرآن کمک کند. همچنین، با توجه به اهمیت بررسی تطبیقی میان قرآن و متون یهودی، پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های آینده به تحلیل عمیق‌تری از نقش تلمود در شکل‌دهی به روایت‌های دینی پرداخته و بررسی کنند که چگونه این سنت‌ها در طول تاریخ بر تفاسیر اسلامی تأثیر گذاشته‌اند. علاوه بر این، می‌توان به مطالعه تطبیقی میان روایت‌های قرآن، تلمود و دیگر متون مقدس مانند اناجیل پرداخت تا درک جامع‌تری از تطور تاریخی و فرهنگی روایات ابراهیمی حاصل شود. بررسی تفاسیر هرمنوتیکی معاصر از دیدگاه دین‌شناسان سه دین ابراهیمی نیز می‌تواند به روشن‌تر شدن نقاط اشتراک و افتراق کمک کند.

منابع:

- یوسفی، محمد هادی. (حضرت ابراهیم در قرآن). تهران: انتشارات معارف، ۱۳۹۳.

- مصباح یزدی، آیت‌الله. (توحید در قرآن). قم: مؤسسه امام علی، ۱۳۹۱.
- طباطبائی، سید محمد حسین. تفسیر المیزان. تهران: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۹۰.
- یوسفی، محمد هادی. (نقش ابراهیم در بنای کعبه). تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۸.
- مصباح یزدی، محمد تقی. (تحلیل تطبیقی داستان‌های انبیا). قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۲.
- احمدی، کاوه. (روایت‌های ابراهیمی در قرآن و تورات). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی، ۱۳۹۵.
- یوسفی، محمد هادی (حضرت ابراهیم در قرآن و روایات یهودی). تهران: نشر سمت ۱۳۹۴.
- سبحانی، جعفر. تفسیر/مثال. دانشگاه بین‌المللی المصطفی. (۱۳۹۰)
- قرآن کریم.
- تورات (پیدایش)
- نصر، سید حسین. (اسلام و سنت‌های جهانی). ترجمه فاطمه عطاری. تهران: نشر هرمس، ۱۳۸۹.
- Bell, R. (2010). *A Comparative Study of the Abrahamic Narratives*. Oxford University Press.
- Yehuda, S. (2015). *The Talmud and Jewish Narratives of Abraham*. Cambridge University Press.
- Blum, Harold. *Abraham in the Torah*. New York: HarperCollins Publishers, 2012.-
- Kakk, Kathleen. *Theological Differences between Quran and Torah*. Oxford: Oxford University Press, 2008.-
- Bell, Richard. *Quran and Torah: Comparative Narratives*. Cambridge University Press, 2010.
- Bell, Richard. *A Comparative Study of the Abrahamic Narratives in the Qur'an and the Torah*. Oxford University Press, 2010.
- Coggins, Kathleen. *Theological Differences between the Qur'an and the Torah*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2008.
- Coggins, Kathleen. *Theological Differences between the Qur'an and the Torah*. Cambridge Scholars Publishing, 2008.
- Blidstein, Gerald J. *Abraham in the Talmudic Tradition*. Cambridge University Press, 2006.
- Firestone, Reuven. *Journeys in Holy Lands: The Evolution of the Abraham-Ishmael Legends in Islamic Exegesis*. State University of New York Press, 1990.

- Katz, Steven T. Abraham and the Ethics of Hospitality in Rabbinic Judaism. Routledge, 2009.
- Bell, R. (1991). *The Qur'an: Translated, with a Critical Re-arrangement of the Surahs*. Edinburgh.
- Ginzberg, L. (1909). The Legends of the Jews. Philadelphia.
- Ginzberg, L. (1968). Legends of the Bible. Jewish Publication Society.
- Haleem, M. A. S. Abdel. (2005). The Qur'an: A New Translation. Oxford University Press.
- Neusner, J. (1991). Talmudic Stories: Narrative Art, Composition, and Culture. Johns Hopkins University Press.
- Here are the references translated into English:
- Yehuda, Shlomo. Talmud and Jewish Traditions about Abraham. Tel Aviv: Dar Amucht Publishing, 2015.
- Blom, H. (2012). Abraham in the Torah: A Study of Abrahamic Narratives in the Hebrew Bible. Oxford University Press.
- Juda, S. (2015). Talmud and Jewish Traditions of Abraham. University of Chicago Press.
- Wycliffe, J. (2016). The History of the Quran and Jewish Traditions. Cambridge University Press.
- Blidstein, G. J. (2006). *Abraham in the Talmudic Tradition*. Cambridge University Press.

۲۰۲

پژوهشنامه ادیان

سال ۱۹، شماره ۲۵، بهار و تابستان ۱۴۰۳